

Z historii miejscowości

Białopole

Próby wyjaśnienia znaczenia nazwy topograficznej Białopole, obecne również w legendach o tej okolicy, idą w kilku kierunkach. Pierwszą wzmiankę o nazwie siedziby gminy znaleziono w literaturze z pierwszej połowy XV wieku. Pochodzi ona od opisanego widoku okolicznego wzniesienia, usłanego trupami rycerzy krzyżackich po klęsce z wyznawcami islamu, w trakcie jednej z wypraw krzyżowych. Należy jednak przypuszczać, że mianem Białe Pole określano widok samego wzniesienia, którego gleba składała się z margla i białej gliny. Nawet dziś, szczególnie w okresie wiosennym czy jesienią, po przeprowadzeniu przez rolników orki, na polach widać duże, białe plamy – jest to wyorywany wapień. Widok tych kamieni wapiennych, z których dawniej budowano budynki gospodarcze i wypalano wapno, zadecydował o jej nazwie.

Inna z kolei etymologia wiąże nazwę stolicy gminy z podmokłą niziną położoną w pobliżu lasów i wzgórz, bowiem staropolski wyraz biel, mający swoje korzenie jeszcze w języku praindoeuropejskim, oznaczał błoto, bagno.

Gdy sięgniemy w czasy kształtowania się polskiej państwowości, stwierdzimy, że pierwotnie Białopole należało do Grodów Czerwieńskich. Przypuszcza się, że obszar Grodów dostał się w sferę oddziaływań państwa Mieszka I. W wyniku rozpadu państwa kijowskiego na dzielnice w 1054 r. Ziemia Czerwieńska weszła w skład państwa wołyńskiego, a w końcu XII wieku w skład królestwa halicko-włodzimierskiego. Królowa Jadwiga w 1387 roku ponownie przyłączyła Ziemię Czerwieńską do Polski.

Około 1423 roku Jan Biskupiec, biskup chełmski, przyłącza Białopole do Parafii Rzymskokatolickiej w Kumowie. Na polecenie króla Władysława wspomniany biskup rozdziela posiadłości bojarów królewskich: Filipa i Rimunda. Filip, koniuch królewski, otrzymuje Białopole w 1442 roku jako wynagrodzenie za wierną służbę. W XVI wieku wsie Buśno i Białopole, w drodze zamiany, przejął władca chełmski Filaret. Kolejne wzmianki z 1472 i 1564 r. donoszą, że Białopole i okoliczne wsie należały do powiatu chełmskiego.

Od 1447 r. istniała w Białopolu parafia prawosławna. Rejestr poborowych z 1531 r. podaje, że miejscowość należała do parafii Rozesłania Apostołów w Chełmie. Wiadomo też, że w 1534 r. obowiązującą nazwą miejscowości było Byale-Polye, w 1559 Bielepolie, a w 1687 – Białopol. W czasach Rzeczypospolitej Szlacheckiej dobra białopolskie należały do województwa bełzkiego. Około 1613 r. miasto Dębno (obecnie Dubienka) i należące do niej między innymi Białopole dzierżawił Rafał Leszczyński, wojewoda bełzki.

Następne wzmianki wskazują na rok 1765, w którym to odbyła się lustracja starostwa dubienieckiego. Dzierżawcą był wówczas Eustachy Potocki, generał artylerii litewskiej. W roku 1770 dzierżawę objął Adam Czartoryski, kasztelan buski, a w roku 1771 Celestyn Czaplic. W 1795r. miasto Dubienkę z przyległościami, w których znalazła się również wieś Białopole, zagarnęła Austria. Po wojnie austriacko-francuskiej w 1809r. Chełmszczyzna z resztą ziem byłego zaboru austriackiego przyłączona została do Księstwa Warszawskiego.

Początkowo Białopole z przylegającymi wsiami były wsiami królewskimi. Na podstawie dokumentów z XVII i XVIII wieku dowiadujemy się, że Białopole i Buśno należały do wsi funduszowych do 1772 roku, następnie, po I rozbiórce Polski do dóbr biskupich, a później do majątku rządowego.

3 lutego 1834 roku Józef i Karolina z Moraczewskich Izycy, herbu Bończa odkupili dobra Białopola od rządu Królestwa Polskiego. Hrabia Witold Poletyło herbu Trywdar nabył je od Izycy 12 czerwca 1856r. Od Poletyły majątności odkupił hrabia Józef Zamojski 12 sierpnia 1875r. i sprzedał je Ordynacji Zamojskiej. W roku 1864, wraz z uwłaszczeniem kmieci, władze rosyjskie wprowadziły podział administracyjny na gminy wiejskie. Okoliczne wsie zostały przypisane do gminy z siedzibą we wsi Strzelce, która następnie w roku 1880 została przeniesiona do Białopola i należała do powiatu

hrubieszowskiego. Praw miejskich Białopole nigdy nie posiadało.

Według spisu majątkowego przeprowadzonego w 1879r. w majątku Białopole znajdował się folwark, gruntów ornych i ogrodów 629 morgów, łąk 461 morgów, lasu 1625 morgów, nieużytków 82 morgi, budynków murowanych 2, budynków drewnianych 41.

Od 1899r. dzierżawiła folwark rodzina Kicińskich. W 1908r. dobra te nabył od swojego ojca Mieczysław Kiciński herbu Rogala. Według rejestru pomiarowego z 1908r. w folwarku Białopole znajdował się dwór i ogród, które ogółem zajmowały 4 morgi. Przy dworze znajdowały się trzy spichlerze, oficyna i chlew. Niestety, już w 1915r., podczas postępu wojsk rosyjskich spłonął dwór, oficyna i drewniane chlewy.

W 1914r. większość mieszkańców Białopola, szczególnie ludność rusińska, zmuszona toczącymi się tu działaniami wojennymi opuściła miejscowość i udała się do Rosji. Jedni mieszkańcy wrócili w roku 1918, a inni w 1922. W 1914r. Rosjanie zdemolowali urządzenia miejscowej gorzelni i wywieźli z niej maszyny. W 1918r. były tu 82 domy ludności prawosławnej i 5 katolickiej.

Kolejne zniszczenia spowodowane zostały na skutek działań wojennych, podczas wojny z Rosją w 1920 roku. W okresie międzywojennym w miejscowości działał tartak, cegielnia i Spółdzielnia Budowlana. Po roku 1930 osadę zamieszkiwali w większości Polacy, ale byli tu także prawosławni Ukraińcy, Żydzi i Niemcy, którzy przybyli do Białopola i okolic jako koloniści.

W czasie okupacji siedzibę gminy przeniesiono z Białopola do Dubienki. Od stycznia 1942 roku Niemcy rozpoczęli akcję wysiedleńczą. Wywieźli ludność do Zamościa, a stamtąd do Niemiec. Białopolem zawładnęli Ukraińcy. Utworzyli posterunek w byłej gorzelni, każdego spotkanego Polaka rozstrzeliwali. Ogółem z gminy Białopole wysiedlono wówczas mieszkańców z 13 wsi na 25 istniejących.

Po drugiej wojnie światowej wieś Białopole opuściła ludność pochodzenia żydowskiego i ukraińskiego.

W 1954 roku gmina zmieniła swoją nazwę na gromada Białopole. Ważnym wydarzeniem w powojennej historii miejscowości zapisał się rok 1962. Wtedy to do Białopola doprowadzono prąd elektryczny. Z kolei 17 listopada 1963r. w Białopolu uroczystie otworzono nową szkołę. 1 czerwca 1975r. gmina Białopole należąca do powiatu hrubieszowskiego powróciła w granice województwa chełmskiego.

W 1993 roku do użytku oddano oczyszczalnię ścieków, a w 2006 roku nowoczesną halę sportową, która została zbudowana przy miejscowym Zespole Szkół między innymi ze środków Unii Europejskiej.

Niezwykle ważnym wydarzeniem dla mieszkańców Białopola było utworzenie parafii rzymskokatolickiej pod wezwaniem Matki Boskiej Częstochowskiej. Była ona erygowana dekretem z 13 października 1989r. przez biskupa lubelskiego Bolesława Pylaka. Pierwszym proboszczem został ksiądz Piotr Stańczak. W 1994r. natomiast ukończono budowę nowej, okazałej świątyni.

Do zabytków architektury na terenie Białopola można zaliczyć:

- Kaplicę z początku XX wieku w Białopolu.
- Kuźnię i stolarnię z 1892 r. w Białopolu (obecnie dom mieszkalny).
- Cegielnię z Klinkiernią z około 1900 r. w Białopolu. - Młyn elektryczny z 1924 r. w Białopolu.

Busieniec

Nazwa miejscowości pojawiła się po raz pierwszy w dokumentach w 1400r. W 1443r. wieś istniała pod nazwą Busnia Parva, a w 1491 - Buszenycz. W latach 1564 - 1565 we wsi tej było tylko kilka zagród. Około 1540r. wchodziła w skład starostwa hrubieszowskiego. W 1816r. Stanisław Staszic włączył ją w skład dóbr Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego. Była tu szkoła, karczma.

Buśno

Leży na wzgórzach nad doliną rzeki Wełnianki, wśród podmokłej niziny i lasów. W dokumentach po raz pierwszy zostało wymienione w 1423 roku. Wieś tę nazwano również: Bussien (1563r.), i Busina

(1664r.). Około 1423 roku biskup chełmski, Jan Biskupiec, przyłączył Buśnię Wielką i Małą do Parafii Rzymskokatolickiej w Kumowie. Źródła historyczne podają, że istniała tam w XV wieku parafia prawosławna i cerkiew. W XVI wieku wieś była dość ludna i znajdowały się w niej aż dwie karczmy. Rejestr poborowych z 1531 roku podaje, że miejscowość należała do Parafii Rozesłania Świętych Apostołów w Chełmie. W 1827 roku było tu 51 domów i 280 mieszkańców. Miejscowość posiadała kościół parafialny dla ludności rusińskiej. W 1783r. założono tu filię grekokatolickiego seminarium diecezjalnego. Unicy zbudowali tu świątynię i plebanię. W 1872r. grekokatolicka parafia w Buśnie liczyła 1246 wiernych. W 1875r., po likwidacji unickiej diecezji chełmskiej, w Buśnie utworzono parafię prawosławną. W 1918r. ludność katolicka Buśna i okolic stanowiła zdecydowaną mniejszość. W Buśnie było 113 domów ludności prawosławnej i tylko dwa domy katolickie. Sprzyjające warunki do utworzenia parafii katolickiej nastąpiły po 1918r. Mieszkańcy skierowali do biskupa lubelskiego prośbę o utworzenie parafii, argumentując ją trudną przeszłością rządów carskich, kiedy to kryli się w lasach, jarach i na cmentarzach, aby móc wyznawać wiarę ojców. W 1921r. erygowano rzymskokatolicką parafię Buśno. Pierwszym administratorem parafii Buśno został ksiądz Leon Mróz. Ceremonii dokonał biskup lubelski - Marian Fulman.

Grobelki

Pierwsza wzmianka o tej miejscowości pochodzi z 1881r.

Horeszkowice

Miejscowość ta początkowo, w 1921r., pojawia się w dokumentach historycznych jako Kłopot Horeszkowice. Jej obecna nazwa funkcjonuje od 1952r. Początkowo wzmiankowana była jako folwark/1879/. Jego dzierżawcą był w 1926r. Jan Burkar. W okresie międzywojennym, w latach 1936-1937, w Horeszkowicach powstał Dom Ludowy. Wybudowano go ze składek kolonistów, którzy zaczęli się osiedlać w okolicy. Do jego budowy zaangażowano Żydów z Dubienki, którzy słynęli w okolicy z solidnej pracy i dobrze wywiązywali się z obowiązków. Dom Ludowy stał się ośrodkiem ówczesnego życia kulturalnego. Spis ziemian Rzeczypospolitej Polskiej z roku 1930 wymienia jako dzierżawcę Horeszkowic Tadeusza Dzieńbickiego.

Kicin

Nazwa miejscowości pochodzi od jej właścicieli, rodziny Kicińskich. Datowany na 1921r.

Kurmanów

W 1510r. znany był jako Kormanów. Obecna nazwa stosowana jest od 1883r. Jak mówi miejscowa legenda, w miejscu, w którym wybudowano cerkiew w tej miejscowości, była niegdyś grotta, w której żył pustelnik. Przywędrował on z Ławry Peczersko-Kijowskiej.

Maziarnia

Miejscowość była przez wiele lat częścią dóbr Strzelec. Pierwsza wzmianka o niej pochodzi z 1628 roku. Jej nazwa pochodzi od maziarzy. Ludzie ci zajmowali się wytapianiem smoły z żywicy drzewnej.

Raciborowice

Wzmiankowane w 1399r. Należały wówczas do Parafii Rzymskokatolickiej w Hrubieszowie. Od 1443r. jako Raciborowice. Raciborowice Kolonia od 1970r. W 1827r. wieś i folwark- 18domów , 158 mieszkańców, parafia Moniatycze w latach międzypowstaniowych.

Do zabytków architektury na tym terenie zalicza się Zespół Dworsko - Parkowy Kastorych w Raciborowicach - przełom XVIII i XX wieku. Dworek w Raciborowicach istniejący do dziś jest położony przy trasie Chełm - Hrubieszów. Otacza go w części zachowany zespół parkowy składający

się głównie ze świerków i grabów. Powstanie dworu datuje się na drugą połowę XIX wieku i związany jest z rodziną ziemiańską Wydźgów, która majątek Raciborowice, Kurmanów i Zaniże posiadała już w XVIII wieku. W 1805 r. majątek ten odziedziczył po ojcu Pawle syn Wincenty. Po nim na mocy testamentu z 1853 r. całość dóbr przejął Bogusław Wydźga, a następnie jego dzieci: Józef, Kazimiera, Helena i Karol. Józef scalił ponownie majątek kupując i przejmując części należące do siostry Kazimierzy i brata Karola, by potem przekazać go synowi Józefowi Marianowi Tomaszowi Wydźga. Prawdopodobnie w tym czasie powstał zespół dworsko parkowy w Raciborowicach.

Około 1928r. dwór zakupił Władysław Kastory, który zamieszkał tam z żoną Heleną i gromadką dzieci. Helena została zamordowana w akcie zemsty przez pisarza raciborowskiego, zwolnionego za kradzież z pracy. Druga żona Władysława Anna była stryjeczną siostrą Heleny, z którą Kastory miał czworo dzieci. Władysław uczcił pamięć zamordowanej żony i w miejscu, gdzie zginęła postawił w 1939r. kapliczkę.

Władysław Kastory za dobrą służbę wojskową w legionach został odznaczony w 1930 r. Krzyżem i Medalem Niepodległości. Brał również udział w kampanii wrześniowej w stopniu porucznika. Ranny w prawe ramię dostał się do szpitala w Chełmie, skąd z podpisem lekarza niemieckiego zwolniony został ze szpitala i z niewoli pod pozorem zainfekowania różą.

W okresie okupacji pełnił obowiązki łącznika pomiędzy AK a BCH na terenie powiatu hrubieszowskiego. Został zamordowany we wrześniu 1943 roku na drodze z Hrubieszowa do Chełma. W 1945 roku Anna Kastory przeprowadziła się wraz z dziećmi do Uchań, gdzie objęła posadę nauczycielki w Szkole Przynależności Rolniczego.

Na obszarze folwarku był młyn wodny, destylarnia, piec wapienny, cegielnia. Była również w miejscowości szkoła podstawowa. W 1900r. w wykazie dróg bitych do kategorii traków głównych, czyli tzw. Państwowych zaliczono szosę Uściługską (od Lubina przez Chełm do Raciborowic). W 1870 roku długość drogi bitej wynosiła około 89 wiorst. W skład traktu wchodziła także droga gruntowa, jej długość wynosiła 33 wiorsty. W 1926r w Raciborowicach prowadziły działalność między innymi: Spółdzielnia Spożywców

„dźwignia”, młyn motorowy, kołodzieje: A. Barański, J. Mazur, J. Trusz, Tkacze: S. Domański, T. Kowalczyk, S. Zwoliński. Spis ziemian Rzeczypospolitej Polskiej z roku 1930 wymienia się jako dzierżawcę Raciborowic Aleksandra Gorlicza. W 1954 roku ukazało się orzeczenie Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Hrubieszowie, Na mocy, którego 224, 77 ha ziem po osobach przesiedlonych do ZSRR przeszło w 1945r. wraz z wszelkimi przysługującymi im prawami na własność państwa.

Strzelce

Po raz pierwszy w wzmiankowane jako Strzelce. Ok. 1588r. miejscowość należała do dóbr Dubienki. Od 1507r. istniała tu parafia prawosławna. Nazwa Strzelce jest używana co najmniej od roku 1628. Wówczas posesorem dzierżawy był wojewoda bełski Rafał Leszczyński. W 1765 r. Strzelce należały do starostwa dubienieckiego, które było w posiadaniu generała artylerii litewskiej Eustachego Potockiego. W 1770 r. posiadaczem starostwa był kasztelan buski - Adam Chołoniewski. W 1771r. starostwo było w posiadaniu łuckiego podkomorzego, Celestyna Czeplica. W 1834r. dobra Strzelce odkupili od rządu Królestwa Polskiego Józef i Karolina Izycy herbu Bończa. Od Izycy nabył je hrabia Poletyło, zaś od niego hrabia Józef Zamoyski.

W XVII w. W strzelcach powstała parafia unicka. Wówczas unicy zbudowali tu kościół, który prawdopodobnie spłonął od uderzenia pioruna. W 1867r. zbudowano drugą świątynię. W drugiej poł. XIX wieku we wsi znajdowały się dwa młyny wodne, tartak, krochmalnia, eksportowano pokłady wapna.

W 1926r. w Strzelcach mieszkało 568 osób. Miejscowość stanowiła wówczas mozaikę narodowościowo wyznaniową. Mieszkali tu oprócz Polaków, Rusini, Czesi, Żydzi i tzw. Morawiacy. Tych ostatnich zapamiętali mieszkańcy Strzelce głównie jako znakomitych śpiewaków. Właścicielką folwarku w Strzelcach była Izabela Wydźga. W 1939r. na polach przy lesie było usytuowane polowe lotnisko, które wykorzystywało wojsko polskie. W czasie II wojny światowej Niemcy zastrzelili 16- tu strzeleckich Żydów. Pochowani zostali w parku przy szkole.

Teremiec

Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z roku 1836. Wtedy Józef i Karolina z Moraczewskich Iżycy, herbu Bończa odkupił od Rządu Królestwa Polskiego folwark Teremiec, wchodzący w skład dóbr Strzeleckich. W 1856 roku nowym właścicielem Teremca został Witold hrabia Poletyło, a w roku 1875 – Józef hrabia Zamojski. Wówczas folwark wszedł w skład Ordynacji Zamojskiej klucza strzeleckiego. Było to dobrze prosperujący Forwalk z wieloma budynkami, rozległym ogrodem i dworem położonym w centralnym miejscu. W I poł. XIXw. Dwór spalił się. Od 1896r. folwark dzierżawił Franciszek Wejsberg. W 1915 roku wyjechał „w nieznane”, nie rozliczywszy się z administracją klucza strzeleckiego. W 1922 roku Zamojski oddali zaniedbany folwark w dzierżawę Stanisławowi Gniatkowskiemu, który wyremontował większość budynków.

Teresin

W 1885 roku folwark Teresin został oddzielony od dóbr Białopole. Znajdował się tam piec wapienny i cegielnia. W 1926 roku Zofia Kicińska posiadała w Teresinie majątek ziemski.

Zabudowo

Powstało około 1887 roku. Zamieszkali w nim Niemcy.

Materiał przygotowany w oparciu o źródła:

Akta Parafii Buśno – Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie.

Baruś M.: *Powiat hrubieszowski*, Lublin 1999.

Lubelszczyzna, red. H. Gawrecki, J. Marszałak, T. Szczepaniak, Warszawa 1979.

Lustracja dóbr królewskich województwa ruskiego 1661 - 1665, Ossolineum 1976.

Prożogo K.: *Województwo chełmskie*, Warszawa 1983.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. B. Chlebowski, Warszawa 1892.

Urzędowe nazwy miejscowości i obiektów fizjograficznych powiat hrubieszowski województwo lubelskie, Urząd Rady Ministrów 1970.

Wawryniuk A.: *Leksykon miejscowości powiatu chełmskiego*, Chełm 2001.

Z pól pobielonych skrawek świata. Przewodnik po gminie Białopole, praca zbiorowa, Chełm 2002